RYTMICKÉ CÍTĚNÍ U STUDENTŮ UK FTVS A JEHO POSOUZENÍ V PRAXI

A SENSE OF RHYTHM AT STUDENTS OF UK FTVS AND ITS ASSESSMENT IN PRACTICE

A. Kašparová, & V. Novotná

Univerzita Karlova v Praze, FTVS, Katedra gymnastiky

Abstract

The aim of the paper is to present the initial findings from the research of the dissertation aiming at the creation of a set of tests that verify the rhythmic abilities of undergraduate students in the field of Physical Education and Sports. The tests are based on the content of the necessary competencies of future teachers. In the dissertation thesis, a small scale of research will be realized, which will form the basis for possible future standardization of the rhythmic abilities test battery.

The first use of the test battery in practice took place in the 2nd year of TVS UK FTVS students within the semester course Rhythmic gymnastics. Testing revealed and pointed to the limits on which it is desirable to modify the test battery in such a way that it can be used in common practice.

Task and individual test parameters are based on learning outcomes, which are the competencies expected from teachers and trainers in the area of skills acquisition in realizing the optimal blending of motion and music. The results of the rhythmic abilities tests will be statistically processed due to the possible reduction of the test battery and the verification of the non-overlapping of the tests when assessing the individual components of the rhythmical and musical-motion abilities.

Keywords: music; rhythm; movement figure; test battery; teacher training

Souhrn

Cílem příspěvku je představit prvotní poznatky z výzkumu disertační práce zaměřené na vytvoření souboru testů ověřujících rytmické schopnosti studentů vysokých škol v oblasti Tělesná výchova a sport. Testy vycházejí z obsahu potřebných kompetencí budoucích pedagogů. V disertační práci bude realizován menší rozsah výzkumu, který bude tvořit základ pro možnou budoucí standardizaci testové baterie rytmických schopností.

První použití testové baterie v praxi proběhlo ve výuce studentů 2. ročníků TVS UK FTVS v rámci semestrálního předmětu Rytmické gymnastiky. Realizace testů odhalila a poukázala na limity, na jejichž základě je žádoucí úprava testové baterie takovým způsobem, aby mohla být používána v běžné praxi.

Parametry úloh a jednotlivých testů vycházejí z výstupů učení, tedy kompetencí, jež jsou očekávány od pedagogů a trenérů v oblasti osvojování dovedností při realizaci optimálního spojování pohybu s hudbou. Výsledky testů rytmických schopností budou statisticky zpracovány z důvodu možné redukce baterie testů a ověření nepřekrývání testů při posuzování jednotlivých komponent rytmických a hudebně-pohybových schopností.

Klíčová slova: hudba; rytmus; pohybový vzorec; testová baterie; příprava učitelů

Úvod

Rytmické cítění je pojem, se kterým se setkáváme v mnoha oblastech našeho života. A možná i tím více, když si uvědomíme, z jakých dvou slov je tento pojem složený. Jedná se o rytmus a cítění či cit. Tyto dva zdánlivě nedůležité pojmy nás však provázejí celým životem a jejich obsah je naší nezbytnou výbavou. Souvisejí se správným fyzickým a psychickým vývojem, který v sobě nese

například správné dýchání, rozvoj řečových dovedností či paměti. Jsou také základním kamenem, na kterém staví technika jakéhokoli pohybu, sportovní aktivity a disciplíny, a s tím i spojený výkon. Schopnost rytmického citění je tedy velice podstatnou schopností ve sportovní sféře, kterou bychom měli umět diagnostikovat, abychom zjistili, zda určitý jedinec a v jaké míře, touto schopností disponuje, je schopen jí používat při realizaci svého pohybu a zda je způsobilý tyto schopnosti dále předávat a učit ji své svěření.

Autoři Měkota a Novosad (2005) popisují aspekty rytmické schopnosti (akustické a vizuální) a člení ji na schopnost rytmické percepce a rytmické realizace. Rytmické schopnosti vysoké úrovně jsou považovány za podporu učebních procesů a představují možnost rytmického způsobu pohybového učení.

Doposud se testováním rytmického citění zabývali odborníci výrazněji v hudební oblasti, kde je toto testování spojeno se zkoumáním hudebních vloh a talentu v hudbě. Oblast tělesné výchovy je opomíjena. Na základě odborných prací Váňové ve spolupráci se Skopalem a se Sedlákem (2007, 2013) a Holase (1985) můžeme vidět, poznat a inspirovat se, jakým způsobem bychom měli postupovat při vytváření testů. Především musíme vycházet z definice pojmu rytmického citění, které je tím základním předpokladem a součástí hudební sféry, jejíž existenci a důležitou roli chceme prokázat i u sportujících jedinců.

Rytmické citění je bráno jako psychologická kategorie. To znamená, že se jedná o schopnost, tedy vnitřní strukturu, která se neprojevuje přímo a není tudíž přímo měřitelná. Tato schopnost se ukazuje navenek skrze činnosti a dovednosti, prostřednictvím kterých tuto schopnost můžeme měřit. Rytmické citění se vyjadřuje skrze činnosti a dovednosti percepční, reprodukční a produkční. Tyto jednotlivé činnosti a dovednosti musejí být testovány odděleně a při jednotlivých testech tedy nesmí docházet k jejich prolínání. Jednoduše řečeno, každý test by měl být zaměřen jen na dovednosti percepční či reprodukční nebo produkční. Nemělo by se stát, že například při testování percepčních dovedností bude muset proband zapojovat i své dovednosti receptivní (Sedlák a Váňová, 2013). Percepční dovednosti a činnosti jsou založené na vnímání zkoušeného subjektu a na vnitřním zpracování a posouzení situace.

Reprodukční dovednosti a činnosti jsou založené na opakování již reprodukováného (předvedeného). Produkční dovednosti a činnosti jsou založené na produkování rytmu či pohybu na základě určeného úkolu, zde vstupuje a hlavní úlohu hraje složka tvořivá.

Ve své disertační práci se zabývám možnostmi testování rytmického citění u jedinců ve sportovní oblasti. Cílová skupina, na kterou je diagnostika zaměřena, jsou vysokoškolští studenti, a to konkrétně studenti v oblasti vzdělávání Tělesná výchova a sport (TVS). Studenti vysokých škol jsou vybráni záměrně, protože jsou to právě oni, kdo se ve svém oboru vzdělávají směrem, ve kterém si musí tyto schopnosti osvojit a především s nimi musí umět disponovat v praxi a působit jimi na své svěření.

Vzniklé testové položky by mohly lépe a přesněji ukázat, který student má schopnost rytmického citění lépe osvojenou a rozvinutou, a také, které složky zmiňované schopnosti činí studentovi větší či menší obtíže. Testování by tak mohlo napomoci tomu, aby bylo zjištěno, na které oblasti výuky se při rozvoji rytmického citění více zaměřit a jakým způsobem tuto výuku změnit a zlepšit.

V rámci disertační práce byl proveden předběžný výzkum studie s omezeným počtem respondentů. Stal se východiskem pro další rozsáhlejší šetření, výzkum, který následně umožní proces standardizace vytvořených testů zaměřených na možnost posuzování úrovně rytmických schopností vysokoškolských studentů v oblasti vzdělávání Tělesná výchova a sport. Při tvorbě parametrů úloh a jednotlivých testů byly východiskem dané výstupy učení, tedy kompetence, které jsou očekávány od pedagogů a trenérů.

Výzkum disertační práce dílčím způsobem navazuje na výsledky disertační práce M. Brtníkové obhájené v r. 2009. Brtníková (2008) sestavila testovou baterii pro účely diagnostiky hudebně-pohybových schopností v předmětu Tělesná výchova pro studentky středních škol. Baterie testů byla sestavena z doposud používané starší diagnostiky hudebně-pohybových dovedností, kterou realizovali Kos (1975), Mihule a Appelt (1963). Současně vycházela z dodnes používaných starších testů hudebnosti (Bentley, 1966; Seashore 1915, 1936). Novější výzkumy v této problematice se zaměřovaly převážně na hodnocení již získaných specifických pohybových dovedností a jen dílčím způsobem postihovaly vlastní úroveň rytmického citění.

Metodika

Pilotní použití testů v praxi bylo realizováno u souboru studentů v oblasti vzdělávání Tělesná výchova a sport, mužů a žen ve věkovém rozmezí 19 – 26 let na UK FTVS, druhého ročníku bakalářského studia v prezenční formě studia. Výzkum byl uskutečněn ve výuce předmětů Rytmická gymnastika oboru TVS. Vlastní výzkum bude realizován se studenty dalších oborových vysokých škol a pedagogických fakult v oblasti vzdělávání Tělesná výchova a sport.

Sestavení testové baterie předcházelo vymezení obsahové domény pokrývající daný měřený konstrukt, dále vymezení dovedností a kompetencí budoucích pedagogů v oblasti cvičení s hudbou.

Následně byly vytvořeny testy pro hodnocení rytmických schopností posuzujících úroveň dovedností zaměřených na rytmické schopnosti, vytvořen design testových úloh – stanovení množství testových úloh, vytvoření konkrétních testových úloh, určení způsobu hodnocení, zpracování způsobu použití a pravidel testových úloh.

Návrh a podoba testové baterie vychází ze spolupráce s odborníky ze sportovní a hudební oblasti a z prací hudebních diagnostiků Holase (1985) a Váňové ve spolupráci se Skopalem a Sedlákem (2007, 2013). Popis testů:

1) PERCEPČNÍ DOVEDNOSTI A ČINNOSTI

A) *Melodická paměť* – uslyšíte několik dvojic krátkých úryvků melodie. Vaším úkolem je určit, zda při opakování úryvku z dvojice došlo ke změně některého tónu či nikoli. Pokud došlo ke změně některého tónu, označte ji písmenem Z (změna). Pokud úryvek při opakování zůstal beze změny, tedy stejný, označte ho písmenem S (správně, stejně).

- 1 ukázka a následně 6 testových úkolů.

B) *Tonální cítění* – uslyšíte několikrát melodický úryvek známé písně *Když jsem husy pásala*. Určete, jestli je úryvek hrán správně či nesprávně. Pokud je píseň hrána správně bez změn melodie, запиšte ji písmenem S. Pokud je melodie hraná nesprávně, označte ji písmenem Z.

- 2× ukázka správné varianty a následně 6 testových úkolů.

C) *Rytmická paměť* – uslyšíte 6 rytmických dvojic. Určete, zda je druhý úryvek z dvojice stejný nebo se liší od prvního. Pokud jsou oba úryvky rytmicky stejné, označte je písmenem S. Pokud je druhý úryvek rytmicky změněný, označte ho písmenem Z.

- 1 ukázka a následně 6 testových úkolů.

Zvuková nahrávka percepčních testů je vytvořena se všemi zvukovými signály a instrukcemi, které probanda provedou celým testem.

2) REPRODUKČNÍ DOVEDNOSTI A ČINNOSTI

A) *Rytmizace na místě (bez pohybu)* – proband opakuje tleskáním rytmické variace podle examinatora či zvukové nahrávky.

- 6 rytimizací.

B) *Rytmizace v pohybu (pohyb v prostoru)* – nahrávka metronomu – proband opakuje krátkou rytmickou sestavu v prostoru, kterou mu předvedl examinator. Pomocným řídicím prvkem jsou úder metronomu v tempu 114-115 MM.

- 6 pohybových cvičení.

C) *Rytmizace s doprovodným prvkem (hudba a náčiní)* – proband opakuje krátkou rytmickou pohybovou sestavu do hudebního doprovodu bez náčiní nebo s využitím ozvučných dřívěk.

• 6 pohybových cvičení – 3 příklady jsou pouze s využitím hudby a 3 příklady jsou s využitím hudby i náčiní.

Manuál pro reprodukční testy: Doba nácviku jednotlivých testů probíhá vždy před každým testovým úkolem – sestavou. Nejvhodněji má proběhnout nácvik bezprostředně před puštěním nahrávky metronomu či hudby. Examinátor sestavu předvede probandovi 3× se slovní rytimizací. Proband si ji vyzkouší 3× nanečisto a osvojí si sestavu se správnou rytimizací. Poté se zahájí testování. Na základě

rozpoznání správného rytmu metronomu či hudby, aplikuje proband naučenou sestavu cvičení. Proband provádí sestavu (každé cvičení) s požadovanou délkou a počtem opakování. Předvádí 2 takty přede hry + testové cvičení opakovaně 3×. Proband svůj výstup rytmizuje nahlas. To znamená, že si sám volí, kdy na předloženou nahrávku zahájí cvičení, kdy začne počítáním přede hry.

3) PRODUKČNÍ DOVEDNOSTI A ČINNOSTI

A) *Tvorba s hudbou a s rytmizací nahlas* (zvolená hudba má 3 tempa – pomalé, střední, rychlé)

- na pomalé tempo vytvořte pohybový motiv na místě
- na střední tempo vytvořte pohybový motiv se zařazením libovolného skoku
- na rychlé tempo vytvořte pohybový motiv se zařazením běhu nebo tanečních kroků

U testu zaměřeného na tvorbu pohybových motivů je přesně určený počet taktů (počet dob), na které má proband vymyslet pohybový motiv.

Při použití různého tempa hudební předlohy je dodržováno klasické rozdělení na tempo pomalé (40 – 70/min.), tempo střední (70 – 110/min.) a tempo rychlé (110 – 200 i více/min.).

Hodnocení

Získané body neslouží k porovnání jednotlivých studentů mezi sebou a ke zjišťování, kdo je nejlepší. Diagnostika i bodové hodnocení je použito především k tomu, abychom zjistili, které činnosti dělají studentům největší problémy, a kde jsou jejich největší nedostatky v teoretickém i praktickém vzdělání. Získané poznatky poukážou i na možné nedostatečné podněty ve výuce gymnastiky a hudebně-pohybové výchovy. Výuku bude možno, na základě výsledků výzkumu, nasměrovat přesněji a konkrétněji na dovednosti a činnosti, které budou podporovat rozvoj rytmického citění.

Záznamové archy

Do záznamových archů jsou zaznamenávány počty bodů v jednotlivých testech.

Každá testová položka je hodnocena body, a to 1 bod = splnil (předvedl), 0 bodů = nesplnil (nepředvedl). 1 bod znamená zcela bezchybné rytmické provedení. 0 bodů je uděleno probandovi, který provedl rytmický úkol s chybou nebo ho neprovedl vůbec.

U diagnostikovaných schopností není hodnocena kvalita prováděných pohybů, ale zaměřujeme se výhradně na rytmickou stránku pohybu, tedy na to, zda proband provedl pohyb či rytmický vzorec rytmicky správně a bez chyb.

Každá skupina testových položek vyžaduje odlišnou časovou náročnost na přípravu a realizaci. První skupina percepční je ryze poslechová. Lze ji realizovat společně se všemi probandy. Druhá skupina reprodukční je postavena na opakování úkonů, je nutno provádět hodnocení individuálně. Třetí skupina produkční je nejvíce časově i organizačně náročná. Především co se týče přípravy a nácviku před samotným testováním. Zde je třeba počítat s časem, který probandi budou potřebovat pro fázi vlastního tvoření.

Výsledky a diskuse

Od pilotní studie a testování jsme očekávali odhalení nedokonalostí vytvořených testů zaměřených na rytmické citění vysokoškolských studentů. Takovými nedostatky se mohl jevit věk, pohlaví, podmínky prostředí či kompozice testů. Od účastníků první fáze testování jsme získali zpětné informace, podle kterých dojde k úpravám položek testů.

Celá testová baterie se ukázala jako velmi časově náročná a v běžné praxi během semestrální výuky pod vedením jednoho pedagoga velmi obtížně realizovatelná. Z těchto důvodů je zapotřebí všechny testové položky zredukovat, především část reprodukčních činností a dovedností. Návrh úprav:

1. Percepční testy

Tyto testy obsahují 3 skupiny testů. Každá skupina obsahuje 6 testových úkolů. Tento počet vzhledem k časové náročnosti a charakteru jednotlivých skupin můžeme po pilotní fázi testování na UK FTVS ponechat. Změna je však žádoucí u obtížnosti jednotlivých testových úkolů ve všech 3 testových skupinách. Stávající úroveň, tedy předpokládaná a nastavená úroveň testových úkolů, je vzhledem k vysokoškolskému věku spíše snadná a je třeba provést její úpravu.

Vzhledem k tomu, že testování je zaměřené do oblasti sportu a tělesné výchovy, byla zvolena taková úroveň testových úkolů, která se po pilotním šetření ukázala být až příliš snadná.

U jednotlivých úkolů je třeba snížit rozdíly v hodnocení mezi správným a chybným provedením úkolu na minimum tak, aby rozpoznání správné a chybné varianty úkolu bylo obtížnější a vyžadovalo prokázat úroveň hudebního sluchu probandů. Změny budou zaznamenány do popisu testů na audio nahrávku.

2. Reprodukční testy

Tyto testy vyžadují změnu především z časových důvodů. Znovu je tu dodrženo rozdělení do 3 testových skupin se 6 testovými úkoly. V pilotním šetření se ovšem ukázalo, že je možné snížit počet testových úkolů na polovinu při zachování projevení rytmických schopností probanda. Pokud jimi proband disponuje, prokáží se ihned a není třeba ho zdlouhavě testovat mnoha úkoly. Snížení počtu na 3 testové úkoly a též mírné zvýšení obtížnosti by mělo přesněji a praktičtěji odpovídat vysokoškolskému věku oproti původnímu návrhu testů.

Navrhované změny:

A) Rytmizace na místě – tleskání rytmických variant

Snížení počtu na 3 úlohy, mírné navýšení obtížnosti za pomoci hudebního pedagoga.

B) Rytmizace v pohybu na metronom

Zvolená úroveň pohybového motivu odpovídá věkové kategorii a může být ponechána také z důvodu, že obtížnost jednotlivých pohybů není předmětem testování. Tím je pouze rytmické vyjádření daných pohybů.

C) Rytmizace s doprovodným prvkem – hudba a náčiní

U této skupiny testů je stejná situace jako u skupiny B). Snížený počet testových úkolů a jejich charakter by měl zajistit dostatečné posouzení rytmických schopností.

3. Produktivní testy

Tyto testy obsahují 3 testové položky. Každá z nich je orientovaná na jiné tempo (pomalé, střední, rychlé). Tato část testování je vzhledem ke své organizaci v rámci vysokoškolské výuky velmi časově náročná a nepraktická. I zde je možné provést redukci pouze na testování středního tempa, které je v oblasti tělovýchovné praxe nejvíce využíváno.

Redukce testových položek je důležitá z hlediska časových důvodů. Také testové úkoly a cvičení se vyznačují svou podobností. Snížení počtu je možné i proto, že smysl pro rytmus se u testovaných jedinců projevuje ihned. Buď jím daný jedinec disponuje či nikoli.

Dosud provedené testování a poznatky umožňují upravit testovou baterii tak, aby další fáze testování byla snáze aplikovatelná ve vysokoškolském prostředí během semestrální výuky nejen pro pedagogy, ale také pro studenty. Získané výsledky a poznatky jsou důležité pro další etapu výzkumu, kterou bude porovnání testů faktorovou analýzou pro zjištění dimenzionality a konstruktové validity položek testů, provedení IRT modelu (Raschův model) a zjištění reliability. Tak budou získána východiska pro vhodnější a přesnější plánování budoucí standardizace testů.

Nově vzniklé testové úlohy budou základem pro budoucí testovou baterii, která již nebude zaměřena zejména do hudební oblasti rytmických schopností, ale naopak dokáže propojit tuto oblast s pohybovým projevem jedinců a stane se tak součástí posouzení úrovně a rozvoje hudebně-pohybových dovedností sportovní praxe, především v esteticko-koordinačních sportovních odvětvích. Možnost zlepšit hudební, respektive rytmické vnímání a jeho specifické hodnocení, by tak mohlo být východiskem cíleného rozvoje rytmických schopností, pochopení a reprodukce rytmu a rytmyzace pohybu, které by vedly k vyšší kvalitě pohybového projevu. Na tuto skutečnost poukazují i Novotná, Chrudimský a Holá (2016) ve svém příspěvku, ve kterém reagují na výsledky měření hudebních schopností u studentů UK FTVS podle baterie testů Arnolda Bentleyho (1966), které provedla a zpracovala Maroušková (2016) v akademickém roce 2015/2016.

Závěr

Vytvořené testy, jejich návod k použití a výsledky budou zpracovány do manuálu, na CD nebo DVD pro využití v praxi. Multimediální zpracování testových úloh se stane učebním a metodickým materiálem pro podporu rozvoje rytmického citění a hudebně-pohybových schopností vysokoškolských

studentů v oblasti vzdělávání Tělesná výchova a sport. Předpokládáme, že výsledky výzkumu disertační práce poskytnou nové poznatky o vybrané problematice a stanou se základem pro teoretický výzkum v oblasti posuzování rytmických schopností, a pro praktické využití ve výuce a vzdělávání.¹

Literatura

- Bentley, A. (1966). *Musical ability in children and its measurement*. London: Harrap.
- Brtníková, M. (2008). *Modernizace hudebně pohybové výchovy*. Disertační práce. Praha: UK FTVS.
- Holas, M. (1985). *Úvod do hudební diagnostiky: určeno pro učitele hudební výchovy, učitele hudební nauky na LŠU, učitele HV na SPgŠ*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Kos, B. (1975). Metodika výzkumu rytmických schopností sportovce. *Teorie Praxe tělesné výchovy*, 23(11).
- Kos, B. (1975). Výzkum rytmických schopností sportovce. *Teorie Praxe tělesné výchovy*, 23(12).
- Maroušková, Z. (2016). *Problematika hudebnosti v gymnastických programech na UK FTVS*. Nepublikovaná diplomová práce Praha: UK FTVS.
- Měkota, K. & Novosad, J. (2005). *Motorické schopnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Mihule, J., & Appelt, K. (1963). Rytmus a jeho experimentální výzkum. In *Sborník ITVS UK 4*, Praha: Univerzita Karlova.
- Novotná, V., Chrudimský J., & Holá, I. (2016). Úroveň komponent hudebnosti studentů Univerzity Karlovy, Fakulty tělesné výchovy a sportu. In Bunc, V., & M., Bednář (Eds.). *Pohybové aktivity ve světle odkazu Karla IV*. Praha: UK FTVS.
- Seashore, C. E. (1915). The measurement of Musical talent. *Music quarterly*.
- Seashore, C. E. (1936). *Objective Analysis of Musical Performance*. New York.
- Sedlák, F., & Váňová, H. (2013). *Hudební psychologie pro učitele*. Praha: Karolinum 1.
- Váňová, H., & Skopal, J. (2007). *Metodologie a logika výzkumu v hudební pedagogice*. Praha: Karolinum.

Mgr. Alena Kašparová

Fakulta tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy

José Martího 269/31

162 52 Praha 6 - Veleslavín

akasparova@ftvs.cuni.cz

¹ Výzkum je součástí řešení grantového projektu č. 1162218 (Měření rytmického citění u studentů vysokých škol v oblasti vzdělávání tělesná výchova a sport) Grantové agentury Univerzity Karlovy a projektu PROGRES Q19 realizovaného UK FTVS.